

27 MAYIS ASKERİ DARBESİ SONRASINDA ORDU İÇİNDE İKTİDAR MÜCADELESİ: MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ VE SİLAHLI KUVVETLER BİRLİĞİ

Arş. Gör. Dr. Levent BÖRKLÜOĞLU¹

Özet

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında Demokrat Parti iktidarının devrilmesiyle birlikte, müdahaleyi gerçekleştiren çekirdek subay kadrosu Milli Birlik Komitesi ismiyle ülkeyi yönetmeye başlamış ve devletin hemen her kademesinde yürütülen faaliyetlerde tek başına söz sahibi olmuştur. Zaman içerisinde ülke yönetiminde takip edilecek yönetime dair yaşanan düşünce farklılıkları komitenin yıpranarak zayıflamasına neden olmuş, ortaya çıkan otorite boşluğu ise ordu içerisinde Milli Birlik Komitesi'ne alternatif bir örgütlenme olarak meydana getirilen Silahlı Kuvvetler Birliği oluşumu ile doldurulmuştur. Bir an önce genel seçimlere gidilerek idarenin sivil iktidara bırakılmasından yana olan Milli Birlik Komitesine karşı siyaset mekanizmasına hiçbir şart altında güvenmeyen, 27 Mayıs müdahalesinin öngördüğü reformlar yerleşik kılınmaya kadar ülke idaresinin askerlerin elinde olmasını savunan Silahlı Kuvvetler Birliği arasındaki mücadele darbe sonrasındaki iki yıl boyunca devam etmiştir. Bu çalışmanın dayandığı temel hipotez, modernleşme projesini askeri elit eliyle gerçekleştiren Türkiye'de, siyasal yaşamda ordunun kısa vadede ülke yönetimine yön verme iddiasından vazgeçmediği yönündedir.

Anahtar Sözcükler: 27 Mayıs Askeri Darbesi, Ordu, Milli Birlik Komitesi, Silahlı Kuvvetler Birliği.

STRUGGLE FOR POWER WITHIN THE ARMY FOLLOWING THE MILITARY COUP OF MAY 27th: NATIONAL UNION COMMITTEE AND ARMED FORCES UNION

Abstract

Together with the collapse of Democrat Party rule following the coup of May 27th, core officers undertaking the intervention started to rule the country under the name "National Unity Committee" and had a say in activities carried out at almost every level of the state. Within time, ideological differences regarding the method of rule caused the committee to wear off, and the related authority gap was filled in by the Armed Forces Union, an entity created as an alternative organization to National Union Committee. The struggle between the National Union Committee that supports holding the general elections and leaving the rule to civil authority and the Armed Forces Union that supports maintaining the military rule until the reforms projected by the intervention were realized continued for 2 years after the coup. The main hypothesis of this study is that in the short term the army did not disclaim to direct the politics of Turkey where the modernization project was realized by the military elite.

Keywords: Military coup of May 27th, Army, National Union Committee, Armed Forces Union

¹ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, leventborkluoglu@osmaniye.edu.tr

1. GİRİŞ

Modern Türkiye'nin siyasal yaşamı asker-siyaset ilişkileri özelinde incelemeye tabi tutulduğunda doğal olarak öncelikle askeri darbeler üzerine odaklanılmış, ülke yönetiminin ordu tarafından yeniden sivil siyasete bırakılincaya kadar geçen zaman dilimi askeri bir ara rejim süreci olarak değerlendirilmiştir.

27 Mayıs 1960 müdahalesi gibi, emir-komuta zincirine bağlı kalınmadan, pek çok farklı dünya görüşüne mensup, siyasal iktidarı tasfiye etme amacı güden bir ortak zeminde buluşmuş, çoğunluğunu hırslı, ihtiraslı ve idealist orta ve alt kademe subay grubunun oluşturduğu zümrelerin öncülüğünde gerçekleşen darbeler; sonrasındaki işleyiş sürecinin devamlılığı açısından ordu içindeki güç merkezlerinin birbirlerine karşı üstünlük mücadelelerine girmesiyle birlikte ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır. Yalnızca hükümeti darbe yoluyla devirmek gibi bir ortak paydada sorunsuz bir biçimde bir araya gelen gruplar, darbe sonrasında çatısı altında toplandıkları örgütlenmeler vasıtasıyla devlet yönetimine dair izlenmesi gereken yol ve yöntem hususunda karşı karşıya gelmişlerdir.

Bu bağlamda ele alındığında 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında ordu içerisinde ülke yönetiminde -belli bir müddeti içerse de- söz sahibi olmak isteyen iki temel yapılanma dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi darbeyi gerçekleştiren ve ideolojik yönden homojen bir yapıya sahip olmayan subayların oluşturduğu Milli Birlik Komitesi olup, müdahale sonrası ilk bir yıl içerisinde fikirsiz anlaşmazlıklar yüzünden kendi içinde bir tasfiyeye gittikten sonra yeni devlete dair bir takım temel düzenlemelere öncülük eden bir profil sergilemiştir. Silahlı kuvvetler personeli ve üniversiteler bünyesinde girişilmesi planlanan revizyon, yeni anayasa yapımı ve yönetimin olabildiğince kısa bir süre içerisinde düzenlenecek seçimler aracılığıyla sivil idareye teslim edilmesi düşüncesi komitenin genel eğiliminin karakteristiğini sunan unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır.

Milli Birlik Komitesine rakip olarak değerlendirilebilecek ve ordu içerisinde çok kapsamlı bir örgütlenmeye giderek bilhassa Yassıda Yargılamalarıyla birlikte ilk güçlü mesajını veren yapılanma ise Silahlı Kuvvetler Birliği olmuştur. Özellikle devrik Demokrat Parti iktidarı ve onun temsil ettiği zihniyet dünyasına karşı son derece katı ve tavizsiz tutumlarıyla bilinen Silahlı Kuvvetler Birliği, 1962'den sonra daha da radikal bir tutum izlemiş, başını albayların çektiği cunta yapılanmalarıyla kendisinden söz ettirir olmuştur. Cumhuriyetin kurucu felsefesinin ışığında 27 Mayıs'ın öngördüğü reformları yerleşik kılıp, düzeni rayına oturtana kadar siyaset mekanizmasının devre dışı kalmasını savunan birlik içerisindeki albaylar grubu, 1962 ve 1963'te Talat Aydemir öncülüğünde iki adet başarısız darbe girişimine de imza atmışlardır.

1965 genel seçimleriyle birlikte karşıtı oldukları politik duruşun mirasçısı konumuyla Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelişi, 27 Mayıs felsefesinin toplum nezdindeki geçerliliğini beş yıla sınırlı tutsa da gerek Milli Birlik Komitesinin gerekse Silahlı Kuvvetler Birliği'nin beslendiği düşünce ikliminin etkileri 1971 yılına kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Farklı saiklerden hareketle olsa da hem sonuçsuz kalmış 9 Mart 1971 askeri darbe girişimi hem de başarıya ulaşmış 12 Mart 1971 askeri muhtırasının genetik ve zihinsel kodlarında 1960-1964 yılları arasında damga vuran bu iki askeri örgütlenmenin izlerini görmek mümkündür.

Bu çalışmada da ilk aşamada askeri rejim tiplerinin teorik temelleri üzerinde durularak, Türkiye'nin siyasal yaşamındaki askeri müdahalelerin arkasında yatan düşünsel arka plan ortaya konulacaktır. Devamında ise Milli Birlik Komitesinin ortaya çıkışı, yapısı, temel felsefesi ve faaliyetleri, daha sonra kurulan Silahlı Kuvvetler Birliği örgütü ile aynı

parametreler üzerinden karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Sonuç kısmında ise bu iki yapının işleyiş tarzı üzerinden askerin düşünce dünyasına dair bir değerlendirme yapılacaktır.

2. ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ VE ASKERİ REJİMLERİN İŞLEYİŞİNE DAİR TEORİK BİR ÇERÇEVE

Asker-sivil ilişkileri ile ilgili olarak ilk etapta siyaset bilimci Eric Nordlinger'in ortaya koyduğu üç temel model göze çarpmaktadır. Sivil ve askeri güçlerin aynı aristokrat sınıf tarafından paylaşıldığı “*Geleneksel-Aristokratik Model*”; ordunun oldukça profesyonelleşmiş, politika dışında yer almış ve sivil iktidara bağlı olduğu, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika gibi bölgelerde bilinen “*Liberal Demokratik Model*”; askeri subayların iktidar partisinin düşünce süzgecinden geçtiği ve siyasi subayların doğrudan kontrol mekanizması olarak askeri birliklerle iç içe olduğu, örneklerine Çin Halk Cumhuriyeti'nde rastladığımız “*Totaliter Nüfuz Edici Model*” bu sınıflandırmanın özünü teşkil etmektedir (Nordlinger, 1977, s. 10-18).

Modern siyasal ideolojiler bağlamında ordunun devlet yönetiminde kapsadığı pozisyonu anlamak için ise Samuel Huntington tarafından yapılan analiz dikkat çekici bir mahiyet taşır. Örneğin Liberalizmde genel olarak silahlanma ve sürekli ordular pek benimsenmez. Bunlar hem barışa hem de anayasal düzene tehdit olarak algılanır. Şayet askeri örgütlenme gerekliyse bu liberal ilkeleri yansıtan bir askeri örgütlenme olmalıdır. Ulusal savunma sadece bir avuç insanın değil herkesin sorumluluğudur. Savaş gerekli hâle gelirse devlet, halk milisleri ve vatandaş ordularına dayanıp “silah altında bir ulus” olarak savaşmalıdır (Huntington, 2006, s. 97).

Faşizmde güçlü bir ordu hayati önem taşır. Faşist öğretilere göre savaş, siyasetin aracı değil amacıdır. Askerin dikkatli ve savaş yanlısı olmayan dış politikasına karşın; faşist, çatışmaya girilmesi ve devletin gücünün nihai sınırına kadar genişlemesi gibi ilân ettiği amaçları çerçevesinde dinamik, saldırgan ve devrimci bir politikayı savunur. Faşizm, diğer tüm toplumsal kurumların devlet ve partiye tabi kılınması gerektiğine inanır. Dolayısıyla devlet dışındaki potansiyel güç odaklarının varlığına düşmanca yaklaşır. Bizzat askerlik mesleğinin uygun bir ideolojik rengi olması gerekir. Ayrıca Faşizm de tıpkı Liberalizm gibi topyekûn savaşa, kitlesel ordulara ve askerliğin her vatandaşın görevi olduğuna inanmaktadır (Huntington, 2006, s. 98).

Marksizm için temel grup sınıftır, insanlık yatay bir sıralama içindedir. Asker içinse temel grup ulus devlettir ve insanlık dikey bir sıralama içerisindedir. Asker, devletin birçok değişik nedenle savaşa girebileceğini kabul ederek güç ve güvenlik endişelerini vurgular. Marksizm içinse devletlerin arasında meydana gelen savaşların temelinde ekonomik emperyalizm vardır. Marksizm'in meşruiyet tanıdığı tek savaş sınıf savaşları, onayladığı tek silahlı kuvvetler türü ise sınıf araçlarıdır. Marksizm evrensel askeri değer ve yapıları tanımaz, her silahlı gücün niteliği, uğrunda savaştığı sınıfın çıkarları ile belirlenir. Bu bağlamda Marksist öğreti, “proleter” niteliklerde örgütlenmiş ve kapitalist çıkarlara muhalif bir silahlı güç yanlısıdır (Huntington, 2006, s. 99).

Muhafazakârlık düşüncesi² ise kendi mantığının dürtüsüyle askeri işlevlerin taleplerinden kaynaklanan askeri değerlerle çatışmaya girmez. Askeri kurumlara yüklenmek istenilen belli bir kalıp yoktur. Askeri davranış kalıpları ile Liberalizm, Marksizm ve Faşizm arasında doğalarından kaynaklanan karşıtlıklar ve çatışmalar söz konusu iken; Muhafazakârlık açısından hiçbir uyum problemi yaşanmaz (Huntington, 2006, s. 99-100).

² Belirtmek gerekir ki Huntington'un bu noktada ölçü aldığı muhafazakârlık modeli, Edmund Burke öncülüğünde gelişen Anglo-Amerikan Muhafazakârlığıdır.

Askeri rejimler özelinde mesele ele alındığında ise öncelikle tarihsel arka plan ışığında “Pretoryanizm” düşüncesi karşımıza çıkmaktadır. Pretoryanizmin kökenini teşkil eden “pretoryen” kavramı tarihte ilk kez eski Roma’da imparatoru korumakla görevli seçkin askerlerden kurulu bir gücü anlatmak adına kullanılmıştır. Bizzat imparator tarafından tayin edilen seçkin ve yetenekli askerlerden oluşan Pretorlar, onu dışarıdan gelmesi muhtemelen tehditlere karşı korumakla görevlendirilmişlerdir. Fakat ilerleyen zamanlarda merkezi otoriteye yakın olmanın ve söz konusu otoriteyi korumanın verdiği imtiyazla giderek güçlenmişler ve kendilerini devletin gerçek sahibi olarak addeden muhafızlar olarak görmeye başlamışlardır. Böylelikle günümüze kadar gelen tarihsel süreç içerisinde pretoryanizm, ordunun kendisini devletin ve rejimin bekçisi olarak gördüğü politik yapıları anlatmak için kullanılmaktadır (Balta, 2016, s. 180).

Türkiye’deki ordu-siyaset ilişkileri ile uyum sağlayabilecek farklı askeri rejim tiplerinin neler olduğu konusunda ise yine Nordlinger’in sınıflandırması aydınlatıcı olacaktır. Söz konusu rejim tipleri; meşruiyetlerini dayandırdıkları temeller, yönetimde kalmak için belirledikleri süreler ve siyasi, ekonomik, toplumsal reformları gerçekleştirebilme yetkinlikleri gibi ölçütler göz önünde bulundurularak ayrıma tabi tutulmuşlardır.

İktidarı devralmadan hükümet kararları üzerinde veto yetkisini kullanan, meclis, anayasa gibi devlet mekanizmalarının almış olduğu kararların ordu tarafından sınırlandırıldığı “*Riyaset Rejimler*”, siyasi iktidarı doğrudan doğruya devralan fakat onu süresiz olarak elinde tutmaya niyetli olmayan, askeri müdahaleye yol açan durumun yeniden yaratılmasına olanak vermeyeceği umulan koşullar sağlandıktan sonra iktidarı yeniden sivil ellere devretmeyi hedefleyen “*Muhafız Rejimler*”, ileri derecede siyasi denetim uygulayan, uzun süre iktidarda kalmayı amaçlayan, büyük ideallere sahip liderleri bünyesinde barındıran, ulusallaştırma ve toprak reformu gibi yöntemler aracılığıyla yeniden yapılanma plânları yapan “*Hükmedici Rejimler*” bu çerçevede örnek olarak gösterilebilecek başlıca askeri rejim tipleri arasındadır (Nordlinger, 1977, s. 21-27).

Söz konusu rejim tipleri Türkiye’nin siyasi yaşamı ölçü alındığında belirli dönemsel kesitlere göre ayrı ayrı karşımıza çıkmış olup, işleyiş tarzındaki farklılıklar doğal olarak birbirinden farklı sonuçları da beraberinde getirmiştir. Örneğin çok partili hayat geçişe kadar olan cumhuriyetin erken döneminde hükümet ve ordu arasında bir organik bağdan söz etmek mümkündür. 27 Mayıs ve 12 Eylül ise muhafız tipi askeri rejime daha yakın duran bir içeriğe sahiptirler. Nitekim ilkinde bir yıl, ikincisinde ise üç yıl içerisinde yeni partiler kurulmuş ve genel seçimlere gidilerek idare sivil iktidarlara devredilmiştir. Hükmedici askeri rejim tipini tesis etmeyi amaçlayan subay tipi (Alparslan Türkeş, Talat Aydemir) Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinden çıkmış olması rağmen bu örneklerin kafalarındaki düşüncelerini uygulamaya koymaları pek mümkün olmamış, çok zorda kalmadıkça sivil iradeyle ters düşmek istemeyip çok partili siyasi yaşamı benimseyen yüksek komuta kademesi tarafından bir şekilde pasifize edilmişlerdir.

Linz’e göre toplumların birçoğunda sivil karaktere sahip, demokrasinin kuralları işletilerek yapılan anayasalar orduya, onun siyasi idareye müdahalesini meşrulaştıran bir tayin edici yetki vermektedir. Ayrıca sivil grupların siyasi bakımdan tarafsız bir subay kadrosunu kabullenememe durumu ve çeşitli siyasi oluşumların askeri alandaki nüfuzlarını pekiştirme isteği devam ettiği sürece silahlı kuvvetlerin liberal modele uygun olarak objektif bir denetimden geçmesi pek mümkün gözükmemektedir (Linz, 2017, s. 219-223).

Öte yandan önemli politik aktörler, belli şartlar söz konusu olduğunda ordunun süreçte hakem rolü oynamasını, gerektiğinde de siyasi iktidarı engellemesini yahut devirmesini meşru karşılarlar. Sivil elitlerin politik bakış açısı benzerliğinden yoksun bir ordunun hükümet darbesi

yapmasını onaylaması, darbesi sonrasında bu girişimi destekleyen güçler arasında kurulması muhtemel bir ittifakı kolaylaştırır. Sivil elitler, silahlı kuvvetlerin yönetime müdahalesini meşru görürken, uzun bir dönem için yönetimin askeri idarenin elinde bulunmasını anti demokratik bir tavır olarak değerlendirirler. Değerler üzerinden sağlanan bu yüksek oranlı uyum sivil ve askeri elitlerin okullar aracılığıyla sosyalleşmesi ile ilintilidir. Subayların sivillere karşı duyduğu entelektüel ve sosyal saygı ordunun yönetime katılmasını ve sivil liderliğin devamının önünü açar (Stepan, 1971, s. 64).

Nitekim 27 Mayıs'a giden süreçte dönemin başat politik aktörlerinden Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı İsmet İnönü'nün meclis kürsüsünden sarfettiği "Şartlar tamam olduğunda ihtilal meşru bir haktır." cümlesi böylesi bir girişimin kendileri tarafından meşru karşılanacağı somut bir kanıtıdır. Özellikle akademisyenler ve yargı bürokrasinin oluşturduğu sivil elitler de darbeyi gerçekleştiren cunta ile aynı doğrultuda hareket etmiş, belli bir süre sonra da iktidarın sivil siyasetçilere bırakılması gerekliliğinin de altını çizmişlerdir.

Bu bağlamda Türk Siyaseti açısından değerlendirdiğimizde ister muhtıra isterse darbe olsun askerin bir şekilde sivil idareye müdahale ediş tarzını kendilerince haklı nedenlere dayandıracak sivil zümreler veya politik teşekküller mutlaka olmuştur. Yine aynı çevreler darbe yahut muhtıra sonrasında bir an önce seçimlere gidilerek hükümetin yeniden sivillere devredilmesi gerekliliğini de her fırsatta vurgulamışlardır. Ordu içinde darbe sonrası daha uzun süreli yönetimden yana eğilimler belirlediğinde, darbeyi destekleyen sivil oluşumlarla bu eğilimdeki askeri gruplar arasında gerilim yaşanmıştır. Kurmay Albay Talat Aydemir'in 1962 ve 1963 tarihindeki iki darbe girişimi bu gerilim hattının somut bir neticesi olarak karşımıza çıkmıştır.

3. 27 MAYIS DARBESİNİN KURUMSAL OTORİTESİ OLARAK MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ: MUHAFİZ REJİMİN TESİSİ

Nordlinger'in yapmış olduğu sınıflandırma bağlamında meseleye yaklaşılabilecek olunursa 27 Mayıs darbesi sırasında idareyi ele alan Milli Birlik Komitesi cuntasının genel eğilimi kendilerince darbeye yol açan şartların ortadan kaldırılmasından sonra iktidarın sivil siyaset mekanizmasına devredilmesi yönünde şekillenmiştir. Ordu tehlikeye düştüğünü düşündüğü rejimin bir müddet muhafızlığını üstlendikten sonra genel seçimler yoluyla iktidarı elde edecek siyasi parti veya partilere ülke idaresini devretme düşüncesinde olmuştur. Bu muhafızlık dönemi boyunca, darbenin temel felsefesi ile uyum sağlayamayacak olan askeri ve sivil bürokrasi bünyesindeki grupların sistemin dışına itilmesi benimsenen temel yöntem olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca kurucu ideolojinin prensiplerini egemen bürokrasinin istediği doğrultuda yeniden hayata geçirmek adına gerekli hukuki alt yapının sağlanması için başta üniversiteler olmak üzere pek çok kurumun desteğine başvurulmuştur.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin gerçekleştirilerek on yıl süren Demokrat Parti iktidarının devrilmesinden sonra ilk etapta darbe oluşumunun lideri kabul edilen Orgeneral Cemal Gürsel'in yeniden Ankara'ya davet edilmesi, müdahalenin hukuksal bir zemine oturtulması, devrik iktidar mensuplarının yargılanması ve ülke yönetiminin yeniden seçimler vasıtasıyla sivil siyaset mekanizmalarına devredilmesine kadar geçecek süre içerisinde bir tür ara rejim idaresi kurulması çalışmaları siyasal gündemin başlıca meselelerini teşkil etmiştir. Bu doğrultuda darbeyi gerçekleştiren subay grubu öncelikle İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi hukuk fakültelerindeki öğretim üyelerinden 27 Mayıs'ı meşru bir zemine oturtma amacından hareketle bir anayasa hazırlamalarını talep etmişlerdir. Bununla birlikte müdahalenin planlayıcısı ve uygulayıcısı olarak bir komite oluşturulmuş ve Milli Birlik Komitesi ismini almıştır.

38 subaydan oluşan komitede en yaşlı subay 65, en genç subay 27 yaşındadır. Bu 38 üyenin 32'si kurmay subaydır. Bunlardan dört tanesi (Sami Küçük, Ahmet Yıldız, Numan Esin ve Muzaffer Özdağ) Harp Okulu'nu kendi dönemlerinin birincisi olarak bitirmişlerdir. Komite üyelerinin 32'si karacı, 3'ü havacı, 2'si denizci, 1 tanesi de jandarmadır. Komite içerisinde 2 orgeneral, 2 tümgeneral, 1 tuğgeneral, 9 albay, 6 yarbay, 11 binbaşı ve 7 yüzbaşı bulunmaktadır. Komite üyelerinin statüleri de net değildir. Üyeler bakanların üstünde bir statüye sahiptirler. Bu da onları o günün protokol anlayışında Genelkurmay Başkanı'nın da önüne geçirmektedir. Ancak bir de üniformaları üzerindeki yıldızları vardır ki bu durum ilerleyen dönemde rahatsızlık yaratacaktır (Özdağ, 1997, s. 270). Komitede askeri yüksek öğrenim dışında yükseköğrenim yapanlar, Orhan Erkanlı (TODAİE)³ ve Muzaffer Özdağ (Hukuk) olup; Alpaslan Türkeş, Washington'da Uluslararası Ekonomi tahsiline; Numan Esin ise Edebiyat Fakültesi'ne devam etmektedir. Milli Birlik Komitesi üyelerinin geldikleri aileler alt ve orta sınıftır. Sekiz üyenin babası subay, altısının memur, altısının esnaf ve zanaatkâr, dördünün serbest meslek, ikisinin de çiftçidir (Özbudun, 1966, s. 29).

Yeni anayasa yürürlüğe girene kadar komite ülkeyi yönetebilmek adına, hukuk profesörlerince hazırlanan 27 maddelik bir geçici anayasaya başvurmuştur. Buna göre yeni anayasa hazırlanıp, iktidar seçimlerle parlamentonun takdirine bırakılana kadar meclisin 1921 Anayasasına göre sahip olduğu tüm yetkiler Milli Birlik Komitesine geçmiştir. Yasama yetkisi doğrudan komiteye ait olup, yürütme yetkisini ise devlet başkanınca atanıp kendisinin onaylayacağı hükümet vasıtasıyla kullanacaktır. Bakanlar kurulu ve komitenin ayrı ayrı her üyesi kanun teklif etme yetkisine sahiptir. Komitenin hukuki varlığı ise T.B.M.M'nin genel seçimlerle yeniden kurulmasıyla sona erecektir (T.C. Resmi Gazete, 1961, s. 2766).

27 Mayıs sonrasında komitenin en kritik icraatı silahlı kuvvetler bünyesinde girişilen geniş çaplı tasfiye hamlesidir. Bu tasfiyelerde ilk etapta üst rütbeli komutanlar odağa alınmıştır. Darbeyi hazırlayan, gerçekleştiren ve komiteyi oluşturan subaylar, yüzbaşidan başlamak üzere ağırlıklı alt ve orta rütbeliler olup, general ve amiraller ilk anda fiili durumu kabullenmekle birlikte kısa bir süre sonra kızgınlığa kapılmış ve komite ile ordunun bu en üst kademede ki komutanları arasında ister istemez gizli sürtüşme belirtileri başlamıştır (Seyhan, 1966, s. 101). Komite üyeleri de generallere, Demokrat Parti (DP) iktidarına karşı tavır almayılarından, sivil yetkililerle olan ilişkilerinde “ordunun şerefine ters düşecek şekilde” davranmalarından dolayı tepkilidirler (Ulay, 1969, s. 144).

Cemal Gürsel'in fazla sayıdaki generalin emekliye ayrılmasını sağlayacak kararnamenin altına imza atmaya direnmesine rağmen, sert tartışmalar sonucunda komitenin diğer üyelerinin istediği olmuş; emekliye sevk edilen generallerin yerlerine genç ve rütbeleri komutanlıklarına atandıkları birliklere oranla düşük olan subaylar getirilmiştir. Ordu komutanlıklarına korgeneral veya tümgeneraller, kolordu komutanlıklarına tümgeneral veya tuğgeneraller, tümen komutanlıklarına da albaylar getirilmiştir (Erkanlı, 1973, s. 42). Neticede 3 Ağustos 1960 tarihi saat 19.00 itibarıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yüksek komuta kademesi tamamen değiştirilmiş; sayısı 235'i bulan general ve amiral emekliye sevk edilmiştir. Operasyon sonunda orduda 20 general kalmıştır. Bu gelişmeyi takiben 20 Ağustos – 2 Eylül tarihleri arasında 3672'si Kara Kuvvetlerinden olmak üzere 4000 civarında subay emekliye ayrılmıştır (Özdağ, 1997, s. 307-311).

Milli Birlik Komitesi'nin ikinci büyük tasfiye girişiminin muhatabı ise üniversiteler olmuştur. Komite tarafından “tembel, yeteneksiz, reform düşmanı” olarak nitelenen 147 öğretim üyesi ve elemanı üniversitelerden atılmıştır. Bu karar üzerine üniversitelerden rektörlük düzeyinde tepkiler yükselmiş, İstanbul, Ankara ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi rektörleri

³ Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.

görevlerinden istifa etmişlerdir. 27 Mayıs askeri darbesinin en kritik bileşenlerinden ve destekçilerinden olan, 27 Mayıs'ı bir nevi "demokrasinin zaferi" olarak nitelendiren üniversitelerin, darbe sonrasında askeri otorite tarafından bu tip davranışa maruz kalması iktidarı elinde bulunduran güç merkezlerinin keyfi hareket edişini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁴

Darbe sonrasında komitenin en çok önem verdiği hususlardan bir tanesi de yapmış oldukları müdahalenin başta Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olmak üzere, herhangi bir muhalif parti veya grubun güdümünde yapıldığı izleniminin doğmasına izin vermemek olmuştur. Zira başta İsmet İnönü olmak üzere pek çok siyaset eliti Demokrat Parti veya onun politik mirasçısı herhangi bir oluşumun ortaya çıkmadığı bu boşluk ortamından faydalanmak amacıyla olabildiğince çabuk bir süre içerisinde genel seçimlere gidilmesi noktasında komiteyle sıkça karşı karşıya gelmeye başlamışlardır. Bu çerçevede Milli Birlik Komitesi pek çok defa 27 Mayıs'ın herhangi bir politik zümreyi hedef alarak yapılmadığının, temel hareket noktasının kardeş kavgasına son vermek olduğunun altını çizmek durumunda kalmıştır.

Milli Birlik Komitesi'nin, 27 Mayıs'ın siyasal ve hukuksal meşruluğu üzerinden faaliyetlerini yürütmeye odaklanan bir otorite olmuş, 27 Mayıs'ın temel felsefesiyle çelişen tüm kişi ve kurumlara yönelik agresif bir tutum takınmıştır. Komite içerisinde ülkenin bundan sonraki geleceğinin hangi doğrultuda çizilmesi gerektiğine dair üzerinde konsensüs sağlanmış bir fikri birliktelikten bahsetmek zordur. Zira çok çeşitli ideolojik kaynaklardan beslenerek dünya görüşlerini şekillendiren komite üyelerini 27 Mayıs darbesi için bir araya getiren ortak zemin cumhuriyetin temel niteliklerine bağlılık ve söz konusu niteliklerle çelişen çalışmalar yürüttüğünü düşündükleri Demokrat Parti iktidarına karşı bu doğrultuda geçtikleri muhalif pozisyon olmuştur. Darbenin üzerinden henüz bir yıl geçmişken bundan sonra nasıl bir yöntem takip edilmesi gerektiği hususunda su yüzüne çıkan düşünce farklılıkları komiteyi siyaseten yıpratmıştır.

4. MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ İÇİNDEKİ FİKRİ BÖLÜNMELE VE 14'LER OLAYI

Milli Birlik Komitesi içindeki görüş ayrılıklarının temel olarak üç noktada şekillendiği söylenebilir. Meselenin özünü ise iktidarın sahibinin kim olacağı ve bunu hangi şartlar altında paylaşacağı teşkil etmiştir. Komite içerisinde askeri müdahale sonra iktidarı sivillere devretmek hususunda acele edilmemesi gerektiğini, hızlı bir şekilde seçimlere gidilerek iktidarın seçimi kazanan partinin ya da partilerin kontrolüne verilmesi gerektiğini ve geçiş sürecinin aşılması adına yetkilerin doğrudan CHP'ye aktarılmasının gerektiğini savunan üç grubun otorite çatışması ilerleyen süreçte fiili anlamda bölünmelere de sebep olacaktır.

Komite içerisinde Alparslan Türkeş, Dündar Taşer, Muzaffer Özdağ gibi isimlerin başını çektiği grup, 27 Mayıs'ı gerçekleştiren kadroların belli bir müddet daha ülke yönetiminde söz sahibi olması gerektiğini, ülkenin ihtiyaç duyduğu kalkınma hamlelerinin ve reformların sivil siyasetçiler aracılığıyla hayata geçirilemeyeceğini savunmuşlardır. Türkiye'nin yüz yüze olduğu bölgesel gelişmişlik farkları kesintiye uğratılmış Atatürk devrimlerinin sonuçlandırılmasıyla giderilecektir. Gerçek demokrasi ancak sosyal reformların uygulanmasıyla tesis edilebilir. Bunun için de öncelikle Atatürk devrimlerinin ve 27 Mayıs'ın gereklerine karşı çıkan tüm odakların bertaraf edilmesi gerekmektedir. Siyasi partilerin yönetici kadroları fikri ve ahlaki yapı bakımından temsil ettikleri çıkar gruplarının tutumlarını yansıtmaktadır. Statükonun devamından yana olan bu merkezler, özellikle feodal ilişkilerin hâkim olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde "demokrasi oyunu" oynamaktadır (Özdağ, 1997, s. 281-282).

⁴ 1962 yılında çıkarılan bir yasa ile 147'ler yeniden görevlerine dönmüşlerdir.

Türkeş grubu hızla yapılması gereken reformlar arasında toprak reformunu, sağlık reformunu, eğitim reformunu, sosyal yardımlaşma reformunu ve din reformunu ön plâna çıkarmıştır. Ayrıca iş seferberliğine gidilmeli, ağır sanayinin kurulması için çalışılmalı, atom enerjisi için çalışmalar yapılmalıdır. Milli Savunma yeniden örgütlenmelidir. Ordunun eğitimi ve vurucu gücü artırılmalıdır. Kuvvet komutanlıkları kaldırılmalı ve Genelkurmay Başkanlığı yeniden yapılandırılarak, kuvvetler doğrudan doğruya buradan idare edilmelidir (Özdağ, 1997, s. 282-283). Ülkenin kurtulabilmesi için ‘bir sıçrama yapma’ gerektiğine inanan Türkeş ve arkadaşları; bu işi ancak Milli Birlik Komitesi gibi her şeye hâkim olan bir hükümetle ve bir meclisle bir süre daha iş başında kalmak suretiyle gerçekleştirebileceklerine ve gerçekleşen bu sıçrama ile verimli sonuçlar alabileceklerine inanmışlardır (Elevli, 1967, s. 381).

Komite içerisinde etkili olan bir başka grup ise idareyi uzun süreliğine ordunun elinde tutmaya niyetli olmayan, çok partili demokratik hayatın işleyiş prensiplerini makul bir süre içerisinde uygulamaktan yana tavır gösteren subay kadrosudur. 27 Mayıs Türkiye’sinin özellikle Batı dünyası nezdindeki prestijini yitirmemesi ve askeri diktatörlükle yönetilen bir ülke izlenimini vermemesi adına gereken tüm hamlelerin yapılmasını temel amaç edinmişlerdir.

Başta devlet başkanı Cemal Gürsel olmak üzere, Cemal Madanoğlu, Osman Köksal, Sami Küçük gibi isimlerin içinde yer aldığı söz konusu oluşum, 27 Mayıs sürecinin kansız bir şekilde sonuçlandırılmasını, yeni bir anayasa hazırlanmasını, Atatürk devrimlerine dönülmesini, silahlı kuvvetlerde yeniden bir yapılanmayı ve seçimlere gidilmesini hedeflemişlerdir (Özdağ, 1997, s. 283). Böylelikle ordu içine girmiş olduğu siyasetten çıkarılacak ve kışlasına çekilerek asli görevleriyle ilgilenecektir.

Fikret Kuytak, Refet Aksoyoğlu ve Ekrem Acuner gibi isimlerin bulunduğu üçüncü grup ise herhangi bir seçime başvurulmaksızın iktidarın direkt olarak CHP’ye devredilmesi görüşündedir (Altuğ, 1991, s. 37). Bu grubun tavrını belirleyen görüşün, içinden geçilen zor süreçte ülkeyi ancak hem eski bir komutan hem de milli mücadelenin iki numaralı ismi olan, devlet tecrübesi yüksek İsmet İnönü’nün düzlüğe çıkarabileceği yönündeki kuvvetli inanç olduğu söylenebilir. Geçiş sürecinin aşılmasında başında “İsmet Paşa” olan bir hükümetin görev almasının ülke açısında büyük bir şans olduğu düşünülmüştür.

1961 yılı itibariyle iktidarın sivillere devredilip devredilmeyeceği hususu komite içerisinde artık daha sert tartışmalara neden olmaya başlamış, gruplar bu konuda düşüncelerini birbirlerine karşı daha sert ve net bir şekilde ifade etme yolunu seçmişlerdir. Tartışmaların bir başka temel noktasını, Milli Birlik Komitesi’nin iktidar süresini uzatıp; ilköğretim seferberliği, toprak reformu, sağlık işlerinin sosyalizasyonu, ticarete liberalizm yerine devletçiliği benimseyen hamlelerde bulunup bulunmama meselesi oluşturmuştur (İpekçi, 1961, s. 15).

Komitenin Türkeş kanadına göre siyasi partilerin yürüttüğü hiçbir siyasal iktidar, ülkeyi sınıf atlatacak reformları gerçekleştirebilme yeteneğine sahip değildir. Dolayısıyla bu çerçevede devrilen DP ile CHP arasında herhangi bir fark yoktur. Grubun eleştirileri bu noktada CHP üzerinde yoğunlaşmış, bu partinin devrimciliğinin ve halkçılığının bir samimiyet tabanı üzerine kurulmadığı, bürokrasinin sultasına dayalı hantal yapıda bir memur devleti, aydın diktası ve askeri idare arasında mekik dokuyan çarpık bir cumhuriyet anlayışına sahip oldukları vurgulanmıştır (Özdağ, 1997, s. 343).

Gücü ele geçirme mücadelesinin bu derece keskinleştiği bir dönemde Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu’nun başını çektiği grup, radikal çizgide düşünce ve planlara sahip olduklarını gördükleri Türkeş ve ekibini komitenin dışına itmeye karar vermişlerdir. Bu doğrultuda Alparlan Türkeş de dahil olmak üzere toplam 14 üyenin komitedeki görevlerine son verilmiş, söz konusu subaylar dünyanın çeşitli ülkelerindeki başkentlerde askeri ateşe olarak görevlendirilmişlerdir.

14'ler, 1962 yılına kadar Türkiye'ye dönememişler, bu nedenle sivil bir hükümet kuruluncaya kadar olayların seyri üzerinde etkili olamamışlardır. Öte yandan bu tasfiye hareketi paradoksal bir şekilde Milli Birlik Komitesi'nin zayıflamasına yol açmış; Türkiye'nin kısa sürede sivil yönetime döneceği çok büyük bir olasılık olarak görüldüğü için komite içindeki subaylar siyasi geleceklerini güvence altına alma çabasıyla başka mecralara yönelmeye başlamıştır (Hale, 1996, s. 123). Ayrıca girişilen bu tasfiye hareketinin bir başka sonucu da Birinci Milli Birlik Komitesi Dönemi'nin fiilen sona ermiş olmasıdır. Bundan sonra bir bakıma kısa bir geçiş süreci niteliği taşıyacak olan İkinci Milli Birlik Komitesi Dönemi başlayacaktır.

5. 27 MAYIS REJİMİNİN RADİKAL UZANTISI: SİLAHLI KUVVETLER BİRLİĞİ

27 Mayıs darbesinin üzerinden bir yıl geçmesinin ardında siyasal yaşamda normalleşme süreci başlamış, CHP'nin yanı sıra Demokrat Parti geleneğini politik miras olarak kendi üzerine devralan Adalet Partisi (AP) sivil siyasetin öne çıkan iki önemli aktörü olmuştur. Dikkat çekici bir diğer gelişme ise AP'nin genel başkanlığına, 27 Mayıs darbesine karşı mesafeli durmasıyla bilindiği için Milli Birlik Komitesi ile arası pek de iyi olmayan ve Genelkurmay Başkanlığını yürütürken komite tarafından emekliye ayrılarak tasfiye edilen Ragıp Gümüşpala'nın getirilmesidir.

Asker kanadına bakıldığında ise Milli Birlik Komitesi üyelerinin bölünmesine neden olan hadiseler ağı, ordu içerisindeki bazı genç komutanları endişelendirmeye başlamıştır. Komite üyelerinin bir kısmının tabii senatörlük veya milletvekili olma arzusuyla siyasi ikbal peşinde koşarken, orduyu bu gayelerine ortak etmeye çalışmaları orta ve alt kademedeki subay kadrosunun tepkilerini çekmelerine sebep olmuştur. Bu çerçevede Ankara ve İstanbul'da çoğunluğu albay rütbesinde bulunan bazı subaylar; ordunun siyasete karıştığını, emir ve kumanda zincirinin koparılmaya çalışıldığını iddia ederek birtakım tedbirler alınmasını istemişlerdir (İsen, 1964, s. 15). Öte yandan 27 Mayıs'ın komuta kademesinin subay kadrosunun gönlünde yatan, arzuladığı reformları gerçekleştirememiş olması zaten var olan memnuniyetsizliği daha da ileri boyutlara taşımıştır.

Aktif komuta mevkilerindeki üst rütbeli subaylar da bu tehlikenin farkına varmış ve ordu bünyesindeki bütün rahatsız zümreleri bir araya toplayıp kontrol etmek amacıyla bir şemsiye örgüt oluşturarak tepkilerin önüne geçmeye çalışmıştır (Ahmad, 2007, s. 217). 1961 yılının Nisan ayında, ordunun birliğini ve disiplinini temin etmek hedefi ile kurulan bu çatı örgütlenmenin ismi "Türk Silahlı Kuvvetler Birliği" olarak belirlenmiştir (İsen, 1964, s. 15). İlerleyen süreçte Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın da bu yapılanmanın üyesi olacağı göz önünde bulundurulması, örgütün etki alanının ulaştığı noktayı göstermesi açısından oldukça fikir vericidir.

Silahlı Kuvvetler Birliği oluşumunun amaçları; Milli Birlik Komitesi'ni doğru yola sevk etmek ve onu ordunun saygınlığını sarsıcı hareketlerden men etmek, ordu içinde yapılan tasfiyelerden sonra ortaya çıkan grupları birleştirmek ve emir kumanda zincirine bağlamak, politika ve politikacının orduya sızmasına engel olmak, süratle seçimlere gitmek ve idareyi milli iradeye teslim etmek olarak özetlenebilir (Deniz, 2003, s. 21). Buna ek olarak her komutanın ve subayın yalnızca kendi üstünden emir alması, ordu dışındaki hiçbir siyasi gücün etkisinde kalmaması istenilmiştir (Yurdsever, 1983, s. 122).

Silahlı Kuvvetler Birliği örgütünün her bir ünitesi kendi içerisinde ayrıca örgütlenmiş; böylece tümen, kolordu, ordu, kuvvet komutanlıkları, Genelkurmay ve Deniz Kuvvetleri ile yüksek okullar asli görevlerinin dışında 27 Mayıs yönetimine katkıda bulunma amacını taşıyan bir kurumsal ağ içinde yer almışlardır. Örgütün İstanbul kolunda Faruk Gürler, Ankara kolunda ise Talât Aydemir başı çekmiştir. Toplantıların gündeminin belirlenmesinde ve alınan kararlarda bu iki kumandanın rolü oldukça büyüktür. Yapılan toplantılarda çeşitli yöndeki

siyasal gelişmeler istihbarat hâline dönüştürülmüş, hazırlanan istihbarat bültenleri komutanlara ulaştırılmıştır. Örgütün kontrol altında tuttuğu hedefler; Milli Birlik Komitesi, CHP, AP ve diğer partilerin faaliyetleri, Kurucu Meclisin çalışmaları ve ordu içinde 14'lere dayalı genç subayların faaliyetleri şeklinde özetlenebilir. Ankara'daki toplantılarda ağırlıklı olarak DP'nin devamı olarak kurulan, ordu kumandanı iken emekliye ayrılan Ragıp Gümüşpala'nın kurduğu AP'nin faaliyetleri ve CHP'nin Milli Birlik Komitesi ile olan ilişkileri gündeme gelmiştir (Deniz, 2003, s. 22-23).

AP'nin, Demokrat Parti'den doğan siyasi boşluğu doldurarak açıkta ve sahipsiz kalan merkez sağ seçmenin oylarının toplanma merkezi hâline gelmesi, Milli Birlik Komitesi ve CHP tarafından temkinli ve endişeli şekilde takip edilmiştir. Olası endişelerin temel dayanak noktasını, Adalet Partisi'nin 'intikamcı' bir bakış açısıyla gündemi yorumlayıp, devrik DP üyelerinin yeniden siyasete dâhil olabilmesi için izledikleri gerilim stratejisi oluşturmuştur. Ancak üçüncü bir güç merkezi olarak ortaya çıkan Silahlı Kuvvetler Birliği, hem 27 Mayıs darbesinin doğrudan muhatabı olarak tanımladığı Demokrat Parti çizgisinin devamı olan AP'yi hedef almış, hem de 27 Mayıs'ın "ruhu" ile örtüşmeyecek faaliyetler içerisinde bulunduğunu ve bu hareketi hedeflerinden saptırdığını düşündükleri CHP ve Milli Birlik Komitesinin karşısında bir duruş sergilemiştir. Tüm bu süreç Silahlı Kuvvetler Birliği içerisinde yeniden bir askeri darbe yapılmasına ihtiyaç duyan düşüncelerin filizlenmesine öncülük etmiş, özellikle albay rütbesindeki subayların başını çektiği gruplar, tekrardan denenecek bir CHP hükümetinin veya yeniden siyaset sahnesine güçlü şekilde çıkacak bir Demokrat Parti zihniyetinin, 27 Mayıs'ı anlamsız kılacağı görüşünde birleşmişlerdir. Öncülüğünü Talat Aydemir'in üstlendiği albaylara göre DP-CHP çekişmesinin ülkeye verdiği hasarın tamiri 27 Mayıs kadrolarının hayata geçireceği reformlarla yapılacakken, bu kez de olası bir AP-CHP rekabetinin ülke gündemini meşgul etmesi ister istemez yeni bir müdahaleyi zaruri kılacaktır.

6. SİLAHLI KUVVETLER BİRLİĞİ'NİN ORDU İÇİNDE ÜSTÜNLÜĞÜ ELE ALMASI

Silahlı Kuvvetler Birliği oluşumunun Türk ordusu içinde oldukça geniş bir yayılma alanı bularak, git gide güçlenmesi kurum içindeki gücünü kaybetmek istemeyen Milli Birlik Komitesini endişelendirmiştir. Siyasal iktidarı bir an önce sivil siyasete devretme yanlısı olan komite, kurulurken belirlemiş olduğu amaçların bütünüyle dışına çıkmış olan Silahlı Kuvvetler Birliğini tasfiye etmek adına çalışmalara başlamıştır.

Milli Birlik Komitesi ile Silahlı Kuvvetler Birliği'ni karşı karşıya getiren ilk ciddi olay Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in görev değişikliğinin gündeme gelmesi olmuştur. Şöyle ki Silahlı Kuvvetler Birliğini zayıflatmak isteyen Milli Birlik Komitesi, örgütün kurulmasında önemli rol oynayan Tansel'i Washington'da NATO bünyesinde çalışmak üzere görevlendirmiştir (Hale, 1996, s. 127). Düzenlenen tertiplerden haberdar olan Silahlı Kuvvetler Birliği üyesi ve Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Muhittin Önür, örgütü olup bitenler konusunda bilgilendirir. Bunun üzerine hiç vakit kaybetmeden örgütün güdümünde bulunan Ankara'daki Harp Okulu başta olmak üzere, 28. Tümen, Askeri Okullar ve Zırhlı Birlikler Kumandanlığı alarına geçirilir (Deniz, 2003, s. 24).

Bunu takiben Silahlı Kuvvetler Birliği, Milli Birlik Komitesi'ne ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e bir ultimatom verir. Ultimatomda, Tansel'in görevine iadesi, Tansel'in Washington'a atanmasının planlayıcıları olan Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal'ın görevlerinden alınması, bazı generallerin emekliye sevk edilmesi ve Savunma Bakanı Emekli General Muzaffer Alankuş'un kabineden uzaklaştırılması istenmiştir. Bu tepki olumlu yönde karşılık bulur ve 8 Haziran'da Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, Korgeneral İrfan Tansel'in Hava Kuvvetleri Komutanı olarak kalmasını uygun gördüğünü belirten bir talimat

yayınlar. Madanoğlu ve Köksal da görevlerinden alınır (Ahmad, 2007, s. 218-219). Ordu içerisinde de Silahlı Kuvvetler Birliği'nin istemiş olduğu emeklilik istemleri işleme konulmuş; bu minvalde Kara Kuvvetleri Komutanı Celal Alkoç'un yerine Genelkurmay İkinci Başkanı Muhittin Önür getirilmiş, İkinci Ordu Komutanı Şefik İltter ve bazı havacı subaylar emekli edilmiş, Milli Savunma Bakanı Muzaffer Alankuş görevden alınmıştır (Deniz, 2003, s. 25).

Ayrıca Milli Birlik Komitesi üyelerinin artık askeri birlikleri komuta etmeleri, karargâh, kışla ve garnizonlara girmeleri ile subay ataması girişimleri tamamen yasaklanmıştır. Milli Birlik Komitesi bundan sonra yönetim faaliyetlerini Silahlı Kuvvetler Birliği örgütünün gözetimi ve denetimi altında yapacaktır. Böylelikle ordunun dışarıdan istismar edilmesinin önüne geçileceği düşünülmüştür (Deniz, 2003, s. 25).

İrfan Tansel hadisesinin bu şekilde sonuçlanması Silahlı Kuvvetler Birliği'nin Milli Birlik Komitesi karşısında mutlak üstünlüğü ele geçirdiği anlamına gelmektedir. Zira bu tarihe kadar genelde kurmay albay rütbesindeki subaylar ile bazı kilit noktalardaki general ve amiraller tarafından temsil edilen Silahlı Kuvvetler Birliği, bu operasyonla birlikte ordunun en tepesine kadar sıçrama olanağı bulmuştur. Artık bir nevi perde arkası iktidar konumunda bulunan örgütün görüşleri, komiteden tasfiye edilmeden önceki 14'lerin düşünceleriyle paralellik arzelmeye başlamıştır. Sivil siyasete içinde buldukları süreçte hiçbir şekilde güven duymayan örgüt, kendileriyle aynı doğrultuda politika gütmeyecek bir hükümetin varlığını çok da anlamlı bulmamıştır. 27 Mayıs öncesindeki ikili siyasal yapıya dönülmesini kesinlikle istemeyen Silahlı Kuvvetler Birliği, Yassıada yargılamaları sonrasında verilen idam kararlarının bir an önce uygulanması için komiteye ve Cemal Gürsel'e baskı yapmış, olası bir af düşüncesinin önüne infazların hızlandırılması yoluyla geçmiştir.

Böylesine gergin bir atmosfer içinde gidilen 1961 genel seçimlerinde merkez sağ cenahta yürütülen kampanyalar 27 Mayıs karşıtlığı üzerinden şekillenmiştir. Bu tutum, hem Milli Birlik Komitesi'ni hem de Silahlı Kuvvetler Birliğini endişeye sevk etmiştir. CHP dışındaki üç parti –özellikle de Adalet Partisi- Menderes taraftarlığını gizleme gereği duymamış ve iktidara gelmeleri hâlinde, 27 Mayıs öncesi ve sonrasındaki eylemlerinden ötürü Milli Birlik Komitesi'nden hesap soracakları izlenimini yaratmıştır. Bu gidişatı engellemeye çalışan komite, hazırlanmış olduğu 'Milli Deklarasyon' belgesini seçime katılacak olan partilerin kabul etmesini istemiştir. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) dışındaki bütün partiler kabul ettikleri bu deklarasyonla "DP zihniyetini" diriltmemeyi, bir bütün olarak Atatürk devrimlerini korumayı ve Yassıada Mahkemeleri'nin sonuçlarını etkileyebilecek beyanlarda bulunmamayı kabul etmiştir. (Hale, 1996, s. 129).

1961 genel seçimlerinin sonuçlarının ise Milli Birlik Komitesi'nden ziyade Silahlı Kuvvetler Birliği'nin endişelerini daha çok arttırdığı söylenebilir. Zira 27 Mayıs rejimine ve onun getirdiklerine eleştirel yaklaşan Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) kullanılan oyların %62'sini almayı başarmışlardır. 27 Mayıs darbesini alenen desteklemese de pek karşı çıkmayan CHP az bir farkla milletvekili seçimlerinde birinci parti olsa da senato seçimlerinde AP'nin arkasından ikinci olabilmıştır. AP, CKMP ve YTP'ye verilen oylar pratikte bir bakıma hem 27 Mayıs kadrosuna hem de CHP'ye karşı verilmiş sayıldığından, seçim sonuçları iç ve dış çevrelerde "Menderes'in zaferi" olarak yorumlanacak ve halk oylaması şeklinde kabul edilecektir (Özdemir, 2008, s. 242).

1961 genel seçimleri sonrasında Silahlı Kuvvetler Birliği örgütü içerisinde iki ayrı görüş hâkim olmuştur. Bir kısım komutanlar kuvvetli bir hükümet kurulamayacağını kabul etmekle birlikte verilen sözün yerine getirilmesi gerektiğini vurgulayarak idarenin yeni iktidara devredilmesini istemişlerdir. Ancak başta Talât Aydemir olmak üzere onunla aynı fikirde olan subayların oluşturduğu 'şahinler' grubu ise 'Bu seçimle meydana gelen meclis ömürsüzdür. Bu

şekilde Türkiye'nin beklediği kalkınma ve reformlar sağlanamaz' diyerek seçimlerin iptalini ve Milli Birlik Komitesi ile bütün siyasi partilerin feshedilmesini talep etmişlerdir (İsen, 1964, s. 18).

Tüm bu gelişmelerden sonra Silahlı Kuvvetler Birliği örgütünün 21 Ekim 1961 tarihinde yapmış olduğu toplantısında genel kanaat, seçim sonuçlarıyla yeniden 27 Mayıs öncesi karışık siyasi ortama dönüleceği, bunun ordu tarafından kabul edilemez olduğu yönünde şekillenmiştir. Görüşmeler sonucunda "21 Ekim Protokolü" adı verilen belge kabul edilmiş, söz konusu protokol çerçevesinde ordunun 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimlerden sonra gelecek yeni TBMM toplanmadan evvel fiilen duruma müdahale etmesi, iktidarın milletin gerçek ve kabiliyetli temsilcilerine bırakılması, seçim sonuçlarının tanınmayarak bütün siyasi partilerin siyasetten men edilmesi, Milli Birlik Komitesi'nin feshedilmesi ve tüm bu kararların 25 Ekim 1961 günü uygulamaya konulması kararlaştırılmıştır (Yurdsever, 1983, s. 125).

Ancak protokolün Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarına onaylatılması aşamasında örgüt üyeleri bir dirençle karşılaşmışlardır. Kendisi de Silahlı Kuvvetler Birliği örgütünün bir üyesi olan Genelkurmay Başkanı Sunay, Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı, İnönü'nün de başbakan olması hâlinde sorunların çözüleceğine inanmaktadır. Ordunun millete verdiği sözün âdil seçimlerle yerine getirildiğini, bunun sonucunda idarenin devredilmesi gerektiğini ifade eden Sunay, müdahaleden vazgeçilerek imzaların geri alınmasını istemiştir. Toplantıya katılan kumandanlar da bu fikre iştirak etmişlerdir. Bu noktada tüm siyasi parti başkanlarının bir araya getirilerek bir protokol imzalanması kararlaştırılmıştır (İsen, 1964, s. 20)

Bu doğrultuda 24 Ekim 1961 tarihinde dört parti başkanı ile yapılan pazarlıkların ardından, Çankaya'da Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in huzurunda bir toplantı yapılarak partilerin 27 Mayıs'a ve orduya bağlılıklarını Türk ulusuna ilân etmelerine karar verilmiştir. Siyasi partiler, Silahlı Kuvvetler Birliği örgütünün hazırlamış olduğu ve 'Çankaya Protokolü' olarak bilinen belgeyi imzalamak zorunda kalmışlardır. Protokol gereğince; 27 Mayıs'ı meşru kabul ettiklerini ve ona sadık kalacaklarını, orduya bağlılıklarını, yıkıcı faaliyetlerden uzak durarak Türkiye'nin esenliği için çalışacaklarını ve Gürsel'in cumhurbaşkanı olmasını onayladıklarını açıkça ilân etmişlerdir (Deniz, 2003, s. 36).

Böylelikle bir tür darbe metni vasfını taşıyan 21 Ekim Protokolü, tepe noktasındaki komuta kademelerinin desteğini alamayarak kadük bir nitelik kazanmıştır. İlginçtir ki onu geçersiz kılan Çankaya Protokolü de siyasi partiler üzerinde yaratmış olduğu tahakküm açısından çok da demokratik teamüllere uygun gözükmemektedir. Ordunun yüksek komuta kademesi bir yandan alt kademelerdeki darbe yanlısı yükselişleri bastırmak adına siyaset mekanizmasına bir nevi rejime sadakat belgesi imzalatırken; öte yandan da çok partili siyasal yaşamın sıkıntılı da olsa yürümesini sağlayarak uluslararası çevrelerin gözünde saygınlığını yitirmemiş olacaktır. Fakat takip gelişmeler ışığında görülmektedir ki siyaset üzerinde etkinliği kısmen yumuşatılmış bu askeri vesayet şekli yeniden bir askeri darbe yanlısı olan subay kadrosunu tatmin etmemiştir.

Bundan sonraki süreçte mücadele sivil siyasetin yerleşik kılınmasından yana olan Başbakan İnönü, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Milli Birlik Komitesi üyeleri, Silahlı Kuvvetler Birliği'nin -başta Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay olmak üzere- üst rütbeli komutanları ile askerin bir an önce idareyi ele alması ve 27 Mayıs'ın yarım kalan reformlarının tamamlanması gerekliliğini savunan Silahlı Kuvvetler Birliği'nin başını Talat Aydemir'in çektiği albaylar grubu arasında geçmiştir.

Genel seçimler sonrası kurulan CHP-AP koalisyonu, Aydemir ve arkadaşlarının daha çok tepkisini çekmiş; yeni bir müdahale için ordunun tepe yönetimine baskıda bulunmuşlardır.

O dönem Doğan Avcıoğlu öncülüğünde çıkarılan Yön Dergisi'nin kaynaklık ettiği düşüncelerden de etkilenen Aydemir ve ekibi, Türkiye'nin düze çıkışının Batılı anlamda bir parlamenter demokrasi ile mümkün olamayacağını savunmuşlardır. Aydemir'e göre kurucu değerler çerçevesinin ve 27 Mayıs'ın öngördüğü prensiplerin dışına taşmadan kapitalist olmayan milli bir kalkınma yolu benimsenerek gerçekleştirilecek köklü reformlarla ülke arzulan noktaya gelecektir. Söz konusu reformların uygulanması CHP'nin, 27 Mayıs anlayışına muhalif AP ile koalisyon hükümeti kurmasıyla yarıda kalmış olup, kalınan noktadan devam edilebilmesi adına yeni bir askeri müdahale şarttır.

Silahlı Kuvvetler Birliği örgütü içinde askeri müdahalenin gerekliliği konusunda net bir şekilde iki bölünmenin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. General rütbesindeki komutanların oluşturduğu üyeler, Başbakan İsmet İnönü'nün manevi şahsının, tarihsel kişiliğinin ve karizmasının da verdiği güvenle rejimin tehdit altında olmadığını, 27 Mayıs'ın lideri Cemal Gürsel'in de cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte oluşan politik ortamda kalkışılacak bir darbenin ülkeye zarar vereceğini savunmuşlardır. Aydemir'in sözcülüğünü yaptığı, rütbeleri albay ile teğmenlik arasında değişen genç ve ateşli subay grubu ise DP'nin devamı olduğunu açıkça belirten bir siyasi partinin iktidar ortağı olmasının 27 Mayıs'ın ruhu ve gerçekleştirilme amacıyla çeliştiğini iddia ederek yeni bir müdahalenin gerekliliği vurgusunu sıkça yapmışlardır.

Nitekim İnönü, Sunay ve Gürsel'in tüm ikazlarına ve karşı çıkışlarına rağmen Aydemir öncülüğünde 1962 ve 1963 yılında iki başarısız askeri darbe girişiminde bulunmuş, ilkinde herhangi bir adli cezaya çarptırılmadan hükümet tarafından emekli edilen subaylar, ikinci denemenin sonucunda ise çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Girişimin tepe noktasındaki iki ismi Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idam edilmiştir. Bunun yanı sıra darbe girişimine katılan Harp Okulu öğrencilerinin büyük bir kısmı beraat etmiş, az bir bölümü de hapis cezası almıştır. Ancak gelecek kuşaklara da bir tür ikaz olması açısından 1459 Harbiye öğrencisinin okulla olan ilişkileri kesilmiş, bu kararlar Harbiye iki yıl boyunca mezun verememiştir. Okulla ilişkileri kesilen Harbiyelilere daha sonradan çıkarılan bir afa yükseköğretim kurumlarına kaydolma hakkı tanınmıştır (Akyaz, 2002, s. 231).

Aydemir ve arkadaşlarının, dolayısıyla Silahlı Kuvvetler Birliğinin Nordlinger'in yapmış olduğu sınıflandırmanın ışığında "Hükmedici Rejim" tipini benimseyen bir oluşum olduğu söylenebilir. Siyaset kurumuna duyulan derin güvensizlik, kurucu ideolojinin ilkeleriyle yoğurulmuş radikal bir idealizm, asker olmanın doğal bir gereği olarak kendilerine biçtikleri kurtarıcılık misyonu söz konusu grubun, Milli Birlik Komitesine oranla daha ayırt edici özellikleri arasındadır. "Ülke düze çıkarılınca kadar" askerin hükmedeceği bir rejim altında geçecek bir zaman diliminin ardından uygun gördükleri bir dönemde iktidarın sivil siyasete devredilmesi bu yapının temel felsefesini teşkil etmiştir. Ancak bu düşünce modeli ne ordunun geneli, ne siyaset mekanizması, ne de sermaye kesiminden ciddi bir destek görmüştür.

7. SONUÇ

Selçuklu'dan Osmanlı'ya, oradan da günümüze kadar gelen, üzerinde yaşadığımız coğrafya, onun nüfuz alanında belirleyici güç olma hedefi ve buradan yola çıkarak dünyaya bir düzen getirme ideali, ordu ile millet arasında oluşan kuvvetli birlikteliği daha da perçinlemiş; milli mücadele yıllarında zirve noktasına ulaşan bu dayanışma hâli, milletin ordusuna olan inanç ve sevgisini geleneksel/dini atıflarda bulunarak göstermesini de beraberinde getirmiştir. "Peygamber Ocağı", "Mehmetçik" gibi kavramlar veya "Her Türk asker doğar" felsefesi bu bağlılığın çarpıcı örneklerini teşkil etmektedir. Ordunun da kamuoyuna yazılı açıklama yaptığı dönemlerde örneklerine günümüzde de rastlamış olduğumuz "Türk Silahlı Kuvvetleri ve onun

özünü oluşturan Türk Milleti” şeklindeki tanımlamalar, “asker-millet” anlayışını yeterince içselleştirdiğinin bir kanıtıdır.

Ancak bu kaynaşmış birlikteliğin bilhassa çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra birtakım sıkıntıları beraberinde getirmiş olduğu dikkati çekmektedir. Ordu kurumunun özellikle Jön Türkler döneminden itibaren siyasetin görev alanına girmek suretiyle gerek doğrudan gerekse perde arkasında aktif olarak müdahil olduğu bir tarihsel geçmişten gelen Türkiye’de halkın oyu ile seçilmiş sivil iktidarların maruz kaldığı askeri darbeler, 1950’li yıllarda henüz yeni filizlenmeye başlayan demokrasi sürecinin arzulanana noktalara gelmesini engellemiştir.

“Ordu-Devlet/Asker-Millet” geleneğinin yerleşik durumda olduğu bir sosyo-politik mirası devralan düşünce yapısı içerisinde, silahlı kuvvetler iktidar gücünün temel unsuru olarak ortaya çıkmış; devletin ve halkın çıkarı için gerçekleştirilmesi gereken reformların yalnızca ordu tarafından başarılacağı fikrine dayanan bir örgütlenme modeli, demokratik siyaset mekanizmalarının yerine ikame edilmek istenmiştir.

Ordu, Milli Mücadelenin kazanılması ile yeniden elde etmiş olduğu prestijden güç alarak kendisini Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve onu birincil derecede niteleyen ilkelerin gerçek koruyucusu olarak görmüş; sahip olduğu bu ruh hâli kendisinin iç politikada yaşanan gelişmelere taraf olmamasını olanaksız kılmıştır. Korunması gereken değerler (Cumhuriyet, laiklik, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü vb.) tehlikeye düştüğünde harekete geçmeyi asli bir görev kabul eden askeri mantık, “özensiz”, “çıkarıcı”, “bencil” ve “beceriksiz” olarak değerlendirdiği sivil siyasetçileri tehdit algılamasında ön sıralara koymuştur.

Siyaset kurumlarının ülkeyi belirlenen hedeflere götürmekte yetersiz kalacağı ön kabulünden hareket eden gruplar, iç hizmet kanununun kendilerine verdiğini düşündükleri “rejimi koruma ve kollama görevi”ni 27 Mayıs 1960’ta doğrudan müdahale ile yerine getirmiş; takip eden beş yıllık dönem içerisinde de iki kez müdahale girişiminde bulunmuştur. “Ülkeyi içinde düştüğü durumdan kurtarma” güdüsünün belirleyici olduğu bu girişimler; bizzat düzenleyicileri tarafından Atatürk’ün belirlemiş olduğu ve Türkiye’yi muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarma hedefini gerçekleştirme idealine hizmet etmek şeklinde nitelendirilse de, gerçekte ulaşılmak istenen noktanın itici gücünü oluşturan “demokratik hukuk devleti” anlayışı onarılması güç hasarlara uğramış, toplumun bütün kesimleri özellikle ekonomik ve sosyal açıdan ciddi bedeller ödemek durumunda kalmıştır.

27 Mayıs askeri müdahalesi ile yönetime el koyan Türk Silahlı Kuvvetleri, oluşturduğu Milli Birlik Komitesi aracılığıyla bir tür ara rejimi beraberinde getirmiş, demokratik siyasal düzene geçiş öncesinde yeni bir anayasa hazırlanması çalışmalarına hız vermiştir. Ülke için en iyisini, en idealini ve en doğrusunu kimin istediğine yönelik fikir ayrılıklarının kaynaklık ettiği otorite ve iktidar mücadelesi ise 27 Mayıs darbesi sonrasında ordunun temel meşguliyet alanını oluşturmuştur. Modernleşme aşamasını büyük ölçüde askeri elitleri aracılığıyla tamamlamış, kalkınma sürecinde ise hedeflediği noktanın gerisinde kalmış 1960’ların Türkiye’sinde orta ve alt rütbeli idealist ve ihtiraslı subaylar bu doğrultuda inisiyatif üstlenmeyi doğal bir sorumluluk olarak addetmiştir. Üst düzey komuta kademesi ise uzun süreli bir askeri idareyi risk ve macera olarak değerlendirmiş, İsmet İnönü gibi tecrübeli bir eski asker ve devlet adamının varlığının rejimin geleceğinin sağlıklı temellere oturtulması açısından yeterli olacağını düşünmüştür.

İşte bu iki ayırım üzerinden ordu içinde yükselen iki güç merkezi – Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği- 1960’ların ilk yarısında iktidar kavgasına girişmiştir. Yönetimi güvенеbileceği sivil odaklara bırakıp, politik alandan da bütünüyle el çekmeden sadece gözetleme ve denetleme fonksiyonlarını yerine getirmek isteyen komite ile 27 Mayıs’ın çizmiş olduğu hedefleri gerçekleştirmek adına askerin doğrudan yönetimi ele alması gerektiğini

savunan Silahlı Kuvvetler Birliği'nin mücadelesi, devrik DP iktidarının temsilcisi konumundaki AP'nin hükümet ortağı olmasıyla zirve noktasına ulaşmıştır.

27 Mayıs sonrası askeri bir güç merkezi olarak ortaya çıkan Milli Birlik Komitesi ile komitenin yaklaşım ve faaliyetlerini müspet bulmadığı için yeni bir atılımın gerekliliğine inanarak kurulan Silahlı Kuvvetler Birliği arasındaki otorite mücadelesi 1962 ve 1963'teki iki darbe girişiminin de başarısızlığa uğraması sonucu fiilen sona ermiştir. Milli Birlik Komitesi, seçimlere gidilmesi, yeni parlamentonun ve hükümetin kurulması neticesinde otomatikman kendisini feshetmiş olsa da zihniyet olarak hükümet ve cumhurbaşkanı nezdinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Silahlı Kuvvetler Birliği örgütü ise sadece bir kanadıyla bu mücadeleden yenik ayrılmış gibi gözüke de Aydemir'in girişimlerine karşı çıkan ve engelleyen üst rütbeli komutanların oluşturduğu üyeler 12 Mart 1971 muhtırasını veren ekip olarak çok geçmeden yeniden siyasetin merkezine yerleşmişlerdir.

Bu gelişme de göstermektedir ki ülkenin gidişatına siyaset mekanizmasının yerine yön verme arzusu, gayreti ve çabası Türkiye'de ordunun kültürel kodlarına özellikle II. Meşrutiyet yılları ile işlenmeye başlamış, bu durum çok partili hayata geçiş süreci ile de kesintisiz olarak devam etmiştir. Ordu içerisindeki anlaşmazlık ve görüş ayrılıklarının özünde ise doğru zamanın tayin edilmesinde yaşanan uyuşmazlık yatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2007). Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980 (Çev. Ahmet Fethi Yıldırım), Hil Yayınları, İstanbul.
- Akyaz, D. (2002). Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Altuğ, K. (1991). 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, Yılmaz Yayınları, Ankara.
- Balta, E. (2016). "Siyasal Şiddetin Örgütlenmesi", Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler (Ed. Yüksel Taşkın), 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 171-203.
- Deniz, O. (2003). Parola: Harbiyeli Aldanmaz (Der. Yasemin Bradley), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Elevli, A. (1967). 1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye, Balkanođlu Matbaacılık, Ankara.
- Erkanlı, O. (1973). Anılar... Sorunlar... Sorumlular..., Baha Matbaası, İstanbul.
- Hale, W. (1996). 1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul.
- Huntington, S. (2006). Asker ve Devlet (Çev. K. Uđur Kızılaslan), Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- İpekçi, A. (1961). "14'ler Faşist miydi, Sosyalist mi?", Yön, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 15.
- İsen, C. (1964). Geliyorum Diyen İhtilal: 22 Şubat 21 Mayıs, Tan Matbaası, İstanbul.
- Linz, Juan J. (2017). Totaliter ve Otoriter Rejimler (Çev. Ergun Özbudun), 4. Basım, Liberte Yayınları, İstanbul.
- Nordlinger, Eric A. (1977). Soldiers in Politics: Military Coups and Governments, Englewood Cliffs, Prentice Hall, New Jersey.

- Özbudun, E. (1966). *The Role of the Military in Recent Turkish Politics*, Center for International Affairs, Harvard University.
- Özdağ, Ü. (1997). *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, H. (2008). “Siyasi Tarih (1960-1980)”, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980* (Ed. Sina Akşin), 4. Cilt, 10. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 227-286.
- Seyhan, D. (1966). *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul.
- Stepan, A. (1971). *The Military in Politics Changing Patterns in Brazil*, Princeton University Press, Princeton.
- Ulay, S. (1969). *Harbiye Silah Başına*, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, Ankara.
- Yurdsever, N. (1983). *Türkiye’de Askeri Darbe Girişimleri (1960-1964)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- T.C. Resmî Gazete. (1960). 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Geçici Kanuna ek «Kurucu Meclis Teşkili» Hakkında Kanun (Yayın No. 10862). Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10682.pdf>